

เพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์: การศึกษาของคัมภีร์ประกอบในการประพันธ์*

วิลาสินี อินทวงศ์**

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาของคัมภีร์ประกอบในการประพันธ์ของเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ.2501-2550 จำนวน 20 เรื่อง โดยมุ่งศึกษาเนื้อหา ชื่อเรื่อง และรูปแบบ ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาของเพลงยาววิพากษ์สังคมแบ่งเป็น เนื้อหาการวิพากษ์บุคคลและวิพากษ์ปัญหาสังคม เนื้อหาการวิพากษ์บุคคลมีทั้งวิพากษ์บุคคลใดบุคคลหนึ่งและวิพากษ์กลุ่มบุคคล และกวีมีมุ่งเน้นประเด็นวิพากษ์เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมทั้งพฤติกรรมส่วนตัวและพฤติกรรมในการทำงาน ส่วนเนื้อหาวิพากษ์ปัญหาสังคม พบทั้งหมด 7 ประเด็น คือ การวิพากษ์ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมไทย ปัญหาเรื่องการค้ำมนุษย์ ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ปัญหาเรื่องการเติบโตอย่างรวดเร็วของสังคมเมือง ปัญหา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตเรื่อง “เพลงยาวในฐานะบทวิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์” ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** นิสิตระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: meaw_littlecat@hotmail.com

*** ศาสตราจารย์ (อาจารย์พิเศษ) ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: cholada.r@chula.ac.th

เรื่องระบบการศึกษาของไทย ปัญหาเรื่องการทำงานที่ไม่มีประสิทธิภาพของรัฐบาล และปัญหาเรื่องนโยบายของประเทศเพื่อนบ้าน โดยเนื้อหาเหล่านี้ล้วนเป็นสารที่กวีสื่อให้เห็นถึงความไม่พอใจในพฤติกรรมบุคคลและสภาพปัญหาสังคมต่างๆ ด้านชื่อเรื่องของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์มี 3 ลักษณะ คือ ชื่อเรื่องที่ระบุเป้าหมายในการวิพากษ์ ชื่อเรื่องที่ตั้งตามจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่อง และชื่อเรื่องที่เลียนแบบชื่อเพลงยาวในอดีต ส่วนรูปแบบของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์พบว่า มีเพลงยาวบางเรื่องมีลักษณะไม่เหมือนรูปแบบของกลอนเพลงยาว คือ การไม่ลงท้ายบทประพันธ์ด้วย “เอ๋ย” และการแทรกชื่อเรื่องย่อไว้ในเนื้อหา

การศึกษาองค์ประกอบในการประพันธ์ของเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์แสดงให้เห็นว่า เพลงยาวในสังคมไทยขยายขอบเขตกว้างขึ้น มีความสำคัญในแง่การสื่อทศนะของกวีที่มีต่อสังคมและช่วยสะท้อนปัญหาในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: เพลงยาว; วิพากษ์สังคม; องค์ประกอบในการประพันธ์

Phleng Yao as Social Critique in Rattanakosin Period: A Study on Components of Composition*

Wilasinee Intawong**

Cholada Ruengruglikit***

Abstract

This article aims to study on components of composition in Phleng Yao as social critique in Rattanakosin period from 1958 to 2007 that the number of them is 20 stories. This study focuses on contents, title techniques and form. It is found that the contents of Phleng Yao as social critique are to criticize individuals and social problems. The individuals, targeted by the criticism, are prominent figures; their behaviors affect people's living condition. The criticism against social problems falls into 7 categories: social injustice, human trafficking, environmental concerns, expanded urban society, inefficient educational system, dysfunctional government, and problematic policy of the

* This paper is a part of the author's dissertation titled "Phleng Yao as Social Critique in Rattanakosin Period", Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

** Master's student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. e-mail: meaw_littlecat@hotmail.com

*** Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. e-mail: cholada.r@chula.ac.th

neighboring countries of Thailand. All contents convey the poets' discontents caused by both individual and social issues.

The title techniques of Phleng Yao as social critique in Rattanakosin period, there are 3 title techniques: titling with the targets of criticism, titling with certain objective, and titling which is inspired by former works within the genre. Referring to Phleng Yao as social critique in Rattanakosin period, there are some different forms from the previous Phleng Yao, that is at the end of the composition without word "Aoei" and adding sub-title in contents.

Regarding of the study, Phleng Yao as social critique of the Rattanakosin period expand its contents and it can reflects the poets' view toward society. Lastly, it well illustrates problems at that moment.

Keywords: Phleng Yao; social critique; components of composition

บทนำ

เพลงยาวเริ่มมีในสมัยใดไม่สามารถระบุได้ ทราบเพียงว่าสมัยอยุธยาตอนกลางก็มีอยู่แล้ว ดังหลักฐานเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันพบว่าเพลงยาวเก่าที่สุดคือ *เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา* ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระนามุภาพ (2511, น. 138) ทรงสันนิษฐานว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹ แต่หากพิจารณาจากหลักฐานที่แน่ชัดในแง่ของเพลงยาวที่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้แต่งชัดเจน ก็คงจะอยู่ในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เช่น *เพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง)* *เพลงยาวของหม่อมภิมเสน* เป็นต้น

กำเนิดของเพลงยาวน่าจะมาจากเรื่องของความรักและการร้องเพลงเกี่ยวพาราสีกันของหนุ่มสาว ในระยะแรกเพลงยาวน่าจะเกิดจากเรื่องความรัก โดยคำกลอนเพลงยาวมีกำเนิดมาจากหนุ่มสาวต้องการแสดงความรักต่อกัน และโดยเหตุที่วัฒนธรรมของไทยแต่เดิมไม่ยอมให้ชายหนุ่มพบกับหญิงสาวโดยลำพังได้ ดังนั้นหนุ่มสาวจึงใช้วิธีกล่อกลับแต่งสารโต้ตอบกันไปมา โดยปิดบังมิให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองรู้ (ชุมนุมเพลงยาวสมัยโบราณ, ม.ป.ป., น. 2) เหตุนี้คนไทยจึงรู้จักเพลงยาวในฐานะที่เป็นจดหมายรักมาก่อน

นอกจากนี้ แนวทางหนึ่งในการสันนิษฐานเกี่ยวกับกำเนิดของเพลงยาว คือ การสังเกตคำว่า “เพลง” ใน “เพลงยาว” ราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 688) ได้ให้ความหมาย “เพลง” คือ “สำเนียงขับร้อง ทำนองดนตรี บทประพันธ์ดนตรี กระบวนวิธี รำดาบรำทวน เป็นต้น ชื่อการร้องแก่กัน มีชื่อต่างๆ เช่น เพลงปรบไก่ เพลงฉ่อย” ความหมายของเพลงที่ว่าเป็นชื่อการร้องแก่กันน่าจะเป็นคำมูลของการเขียนกลอนเพลงยาว เพราะว่าเพลงต่างๆ ที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกล่าวถึงนั้นเป็นชื่อเพลงพื้นเมืองของไทย ใช้ร้องโต้ตอบกันที่เรียกกันว่ากลอนเพลงปฏิพากย์ ซึ่งเป็น

¹ แต่ในคำให้การชาวกรุงเก่าและคำให้การขุนหลวงหาวัดอ้างว่าเป็นคำพยากรณ์ของสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระพุทธเจ้าเสือ)

กลอนที่ใช้ว่าแก่นักเป็นทำนองดีฝิปากโต้คารมบ้าง เกี้ยวพาราสีบ้าง เสี่ยงสัดย์
 อริษฐานบ้าง โดยมากเป็นกลอนสั้นๆ (กำชัย ทองหล่อ, 2509, น. 588) และสอดคล้อง
 กับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2516, น. 196-197)
 ทรงอธิบายไว้ว่าการแต่งกลอนสำหรับเกี้ยวพาราสีนั้นในสมัยที่ยังไม่มีการจดลงเป็น
 หนังสือ คนที่เชี่ยวชาญก็คิดกลอนสด คนที่ไม่ชำนาญก็ต้องอาศัยแต่งท่องจำ ครั้น
 มาถึงสมัยมีการเขียนหนังสือ พวกกวีเอาจดอันเคยแต่งกลอนเป็นเพลงขับเกี้ยวพา
 มาแต่งเป็นหนังสือกลอนเกี้ยวส่งไปให้กัน หนังสือเช่นนั้นจึงเรียกกันว่า “เพลงยาว”
 เพราะเอาอย่างเพลงเกี้ยวมาแต่งกล่าวความยืดยาวออกไป ใช้แทนคำขับ ด้วยมูลเหตุ
 เป็นดั่งว่า “เพลงยาว” จึงมักแต่งกันแต่สำหรับเกี้ยวพานการสังวาสเป็นพื้น

เพลงยาวมีความหมายแบ่งเป็น 2 มิติ ได้แก่ ความหมายในมิติฉันทลักษณ์
 และความหมายในมิติเนื้อหา ความหมายเพลงยาวในมิติฉันทลักษณ์ คือ เพลงยาว
 เป็นชื่อคำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงที่ขึ้นต้นด้วยวรรครับ (วรรคที่สองของบท)
 และจะแต่งยืดยาวไปเท่าใดก็ได้ เมื่อจบมักลงท้ายด้วยคำว่า “เออ” เสมอ
 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, น. 94) ส่วนความหมายในมิติเนื้อหา มี 2 ลักษณะ ได้แก่
 1) ความหมายเพลงยาวที่กว้างขึ้น คือ เพลงยาวที่มีเนื้อหาจากเดิมเป็นเรื่องความรัก
 เพราะเริ่มจากการเขียนเพื่อแก้เกี้ยวกัน ต่อมาขยายเนื้อหากว้างขวางออกไป เช่น
 เพลงยาวคำสอน เพลงยาวการทำนาย เพลงยาวบันทึกเหตุการณ์ เป็นต้น (นายตำรา
 ณ เมืองใต้, 2484, น. 366) และ 2) ความหมายเพลงยาวที่แคบเข้า คือ เพลงยาวที่แต่
 เดิมเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาได้หลากหลาย แต่ต่อมาใช้เรียกเฉพาะเรื่องความรักเท่านั้น
 คำว่า “เพลงยาว” ยังเคยเป็นคำที่ใช้เรียกรวมหนังสือที่แต่งอย่างกลอนสุภาพ จะแต่ง
 ว่าด้วยเรื่องอะไรก็ได้ เช่น เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เพลงยาวถวายโอวาทของ
 สุนทรภู่ นิราศ (พระยาอนุมานราชธน, 2513, น. 12) หรือหนังสือที่นอกเหนือจากนิทาน
 บทละคร บทดอกสร้อยสักรา ก็สามารถจัดเป็นเพลงยาวได้ทั้งสิ้น แต่คงเพราะมีคน
 ชอบแต่งเพลงยาวที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องความรักกันมาก จึงทำให้เข้าใจไปว่าเพลงยาว
 เป็นกลอนสำหรับความรัก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
 2507, น. 365)

เพลงยาวสามารถแบ่งออกเป็น 6 ประเภทตามจุดมุ่งหมายการแต่งของกวี ได้แก่ เพลงยาวคำทำนาย เพลงยาวความรัก เพลงยาวสรรเสริญ เพลงยาวบันทึกเหตุการณ์ เพลงยาวคำสอน และเพลงยาววิพากษ์สังคม โดยในสมัยอยุธยาพบเพลงยาวที่มีจุดประสงค์เกี่ยวกับการทำนาย เช่น เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา และเพลงยาวที่มีจุดประสงค์เกี่ยวกับความรัก เช่น เพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร เป็นต้น ในสมัยธนบุรีพบเพลงยาวที่มีจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับความรักอย่างเดียว คือ เพลงยาวของพระยามหานุภาพ ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์เพลงยาวมีจุดประสงค์เพื่อใช้ในโอกาสอื่นๆ มากขึ้น จึงปรากฏเนื้อหาที่หลากหลาย ได้แก่ เพลงยาวความรัก เช่น เพลงยาวของพระยาตรัง เพลงยาวสรรเสริญ เช่น เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติของขุนพุ่ม เพลงยาวบันทึกเหตุการณ์ เช่น เพลงยาวเรื่องพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพของคุณสุวรรณ เพลงยาวคำสอน เช่น เพลงยาวถวายโอวาทของสุนทรภู่ และเพลงยาววิพากษ์สังคม เช่น เพลงยาวว่าพระยามหาเทพ (ปาน) เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะสังเกตว่าเพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์มีเนื้อหาที่หลากหลายขึ้นกว่าเพลงยาวในสมัยก่อน และมีเพลงยาวกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจ คือ เพลงยาวประเภทวิพากษ์สังคม โดยผู้วิจัยเห็นว่าเพลงยาววิพากษ์สังคมนี้เป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาด้านองค์ประกอบในการประพันธ์ โดยมีคำถามในเบื้องต้นว่า เพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีองค์ประกอบในการประพันธ์อย่างไร

ตัวอย่างการศึกษาเกี่ยวกับเพลงยาวที่ผ่านมา ได้แก่ งานวิจัยเรื่องวิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2199 ถึง พ.ศ.2310) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 ถึง พ.ศ.2411) ของสุภา ทิวถนอม (2515) เป็นการศึกษาวิเคราะห์กลอนเพลงยาวเฉพาะสมัยอยุธยากับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเน้นศึกษาถึงความหมาย ประวัติ ฉันทลักษณ์ ตลอดจนคุณค่าของกลอนเพลงยาว งานวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของศิริมา เจนจิตมัน (2529) เป็นการศึกษาเพลงยาวเฉพาะประเภทคำสอนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการแต่ง เนื้อหาคำสอน และคุณค่าของเพลงยาวคำสอน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 และงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2394) ของพรพิมล วิสารกาญจน (2549) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลอนเพลงยาวสมัยรัชกาลที่ 3 กับศาสตร์ต่างๆ คือ สังคมวิทยา คติชนวิทยา และจิตวิทยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเพลงยาวกับศาสตร์อื่นๆ และวิเคราะห์วรรณศิลป์ของกลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ 3

คำว่า “เพลงยาววิพากษ์สังคม” ที่ใช้ในบทความนี้ หมายถึง เพลงยาวที่ปรากฏการพิจารณาตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่งของกวีซึ่งไม่เห็นด้วยกับเรื่องที่น่าเสนอ โดยอาศัยวิจารณ์ญาณเป็นการสืบสวนเหตุผล

ในบทความนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ.2501-2550 จำนวน 20 เรื่อง ดังนี้

เรื่อง	ผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
1. (เพลง) เขมรล่าพอง	มะระ (เอกไท นิลโกสิตย์)	27 กันยายน พ.ศ.2501
2. ขะแมร์ขุดดิน	มะระ (เอกไท นิลโกสิตย์)	5 ตุลาคม พ.ศ.2501
3. สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์	มะระ (เอกไท นิลโกสิตย์)	12 ตุลาคม พ.ศ.2501
4. ขะแมร์กำสรวล	มะระ (เอกไท นิลโกสิตย์)	28 ธันวาคม พ.ศ.2501
5. สำนาคจากลำแม่น้ำใจ	นเรศ นโรปรณ์	พ.ศ.2498
6. ยอดหญิง	นเรศ นโรปรณ์	4 เมษายน พ.ศ.2501
7. รอบปีของนักกลอน	นเรศ นโรปรณ์	พ.ศ.2506
8. ส่งท้ายปี 2507	นเรศ นโรปรณ์	พ.ศ.2507
9. ขาวบูต	นเรศ นโรปรณ์	5 มีนาคม พ.ศ.2508
10. สงกรานต์	นเรศ นโรปรณ์	พ.ศ.2508
11. คำกลอนสอนหญิง	นเรศ นโรปรณ์	20 เมษายน พ.ศ.2508
12. เพลงรอกของคนข้าว	นเรศ นโรปรณ์	17 พฤษภาคม พ.ศ.2508
13. เพลงยาวถึงนายกรัฐมนตรี (26 ฉบับ)	สุจิตต์ วงษ์เทศ	1 เมษายน พ.ศ.2518– 7 เมษายน พ.ศ.2519
14. เพลงยาวระบายทุกข์	สุจิตต์ วงษ์เทศ	มกราคม พ.ศ.2521
15. เพลงยาวพยากรณ์	ขรรค์ชัย บุนปาน	พ.ศ.2526
16. เพลงยาวคำทำนาย	อมรา บุษกร	พ.ศ.2541

เรื่อง	ผู้แต่ง	ปีที่แต่ง
17. เพลงยาว "ขอดสังคม"	อมรา บุษกร	พ.ศ.2541
18. เพลงยาวรัตนโกสินทร์กาสรวล	อังคาร จันทาทิพย์	พ.ศ.2542
19. เพลงยาวแรงวัดสระเกศ	สีการ (นามปากกา)	พ.ศ.2546
20. เพลงยาวพยากรณ์ : กันยมาส 2550	พนม นันทพฤษ	พ.ศ.2550

ผู้วิจัยขอเสนอรวม 3 หัวข้อ ไปตามลำดับ ได้แก่ เนื้อหาของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ชื่อเรื่องเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ และรูปแบบของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เนื้อหาของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์

เนื้อหาของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมุ่งเน้นวิพากษ์บุคคลและปัญหาสังคม ดังนี้

1.1 เนื้อหาวิพากษ์บุคคล

ลักษณะการวิพากษ์บุคคลที่พบในเนื้อหาเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ที่ผู้วิจัยพบมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การวิพากษ์บุคคลใดบุคคลหนึ่งและการวิพากษ์กลุ่มบุคคลซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มข้าราชการ พระสงฆ์ และสตรี ประเด็นที่กวีวิพากษ์มักเป็นพฤติกรรมส่วนตัวที่ไม่เหมาะสมทั้งเรื่องนิสัยส่วนตัวและการทำงาน ดังนี้

1.1.1 เนื้อหาวิพากษ์บุคคลใดบุคคลหนึ่ง

เพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2501-2550 ที่ปรากฏการวิพากษ์บุคคลใดบุคคลหนึ่งในเพลงยาวถึงนายกรัฐมนตรี ของสุจิตต์ วงษ์เทศ กวีได้วิพากษ์พฤติกรรม

ที่ไม่เหมาะสมด้านลักษณะนิสัยส่วนตัวและพฤติกรรมในการทำงานของ
นายกรัฐมนตรีคือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดังนี้

- ด้านพฤติกรรมส่วนตัวที่ไม่เหมาะสมที่กวีได้วิพากษ์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ปราโมช คือนิสัยโมโหและหงุดหงิดง่าย ดังตัวอย่างตอนที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช
แสดงอารมณ์โมโหง่ายเมื่อถูกซักถามในการประชุมสภา เช่น

	เสียงสารมาคำนับฉบับที่สิบสาม
กระแสบ่ปรากฏไม่งดงาม	พะนะท่นูวามในอารมณ์
ก็หลักฐานทั้งหมดปรากฏชัด	ทั้งส่าบัตสำนวนชวนถล่อม
.....	
ครั้นถูกรุกจากสมาชิก	ทันหงุดหงิดงอหงิกไม่งามสง่า
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546, น. 53-54)

- ด้านพฤติกรรมการทำงานที่ไม่เหมาะสมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชที่
กวีวิพากษ์ คือ การไม่เร่งแก้ไขปัญหาของประชาชน เช่น

อะไรเล่าเจ้าประคุณขุนแผน ²	ใครทำผิดคิดค้นกันเล่านั้น
ล่วงเวลาเลยมากี่ร้อยวัน	พระคุณท่นทำอะไรบ้างไหมคะ
หรือมองเห็นว่าเป็นปัญหาไฟร	ผู้ยิ่งใหญ่อย่างท่านไม่ยี่พระ
ชีวิตไฟรไม่มีค่าไซ้ไหมจะ	ชีชะขุนแผนแสนสะท้าน
	(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546, น. 12-13)

ตัวอย่างข้างต้น กวีได้วิพากษ์ถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในการ
ปฏิบัติงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ปล่อยให้ล่วงเลยไ้การแก้ไขปัญหา
ของประชาชน พร้อมวิพากษ์ชีวิตความเป็นอยู่ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าอาจทำ
ให้ไม่รับรู้ความเดือดร้อนของประชาชนที่มีรายได้น้อย และด้วยตำแหน่ง

² กวีใช้คำเรียกแทนชื่อของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ว่าขุนแผน เนื่องจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
ปราโมช มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น บทบาทการแสดงในละครเวที
เรื่องเสน่ห์พ้อแผน (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2533, น. 268) และเรือนที่อยู่ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์
ปราโมช ก็สร้างตามเรือนในเรื่องขุนช้างขุนแผน (สละ ลิขิตกุล, 2521, น. 421)

นายกรัฐมนตรีที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงอยู่นั้นส่งผลต่อทิศทางการดำเนินชีวิตของประชาชนภายใต้การนำประเทศของท่าน หากท่านหนึ่งเจอต่อปัญหา ประชาชนก็คงแก้ไขปัญหาเองไม่ได้

1.1.2 เนื้อหาวิพากษ์กลุ่มบุคคล

เนื้อหาเพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏการวิพากษ์กลุ่มบุคคลมีทั้งหมด 3 ลักษณะ ได้แก่ เนื้อหาวิพากษ์กลุ่มข้าราชการ เนื้อหาวิพากษ์กลุ่มพระสงฆ์ เนื้อหาวิพากษ์กลุ่มสตรี ในประเด็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมทั้งเรื่องส่วนตัวและการทำงานของของกลุ่มบุคคลเหล่านั้น

1) กลุ่มข้าราชการ

ข้าราชการเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนประเทศให้ก้าวหน้า ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มบุคคลที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม เพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ได้วิพากษ์ถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของกลุ่มข้าราชการ ในด้านพฤติกรรมส่วนตัวและการปฏิบัติงาน

- ด้านพฤติกรรมส่วนตัวที่ไม่เหมาะสมของกลุ่มข้าราชการ ดังในเรื่องเพลงยาวคำทำนาย กวีวิพากษ์พฤติกรรมของนักการเมืองที่ไม่ซื่อสัตย์ หลงอำนาจจนเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกและทะเลาะวิวาทกัน สร้างความเสียหายแก่ประเทศชาติ เช่น

เก้าเมืองใดไร้รินทร์ปิ่นประเทศ	จะอาเพศหมองมัวไปทั่วหน้า
ด้วยแย่งกันเป็นใหญ่ในสภา	แบ่งพรรคเข้าพรรคเอ็งไม่เกรงกัน
เดี๋ยวมีมั่งงูมั่งนึ่งครองชาติ	คอยวิวาทชิงตำแหน่งคู่แข่งัน
ถืออำนาจบาตรใหญ่ไล่ฆ่าฟัน	สังหารมันต่างฝ่ายตายเป็นเบือ

(อมรา บุษกร, 2541, น. 26-27)

- ด้านพฤติกรรมการปฏิบัติงานที่ไม่เหมาะสมของกลุ่มข้าราชการ ดังพบได้ในเรื่องเพลงยาวเร่งวัดสระเกศ โดยกวีวิพากษ์พฤติกรรมการทุจริตต่อหน้าที่ของข้าราชการในการบริหารเงินงบประมาณแผ่นดินอย่างไม่คุ้มค่า เช่น

บุราณเปรียบเทียบคนยลเยี่ยงสัตว์	สารพัดกินได้ไม่หน่ายหนี
กินบ้านเมืองย่อยยับอปริภัย	เหมือนแรงลงกินผีปีศาจ
ฝูงหาลงปีศาจคราก่อนเก่า	ไม่ร้ายเท่าหนักกลัวเหมือนตัวห่า
รุมงานบงประมาณผลาญเงินตรา	ของประเทศไทยในปัจจุบัน

(สีการ, 2546, น. 52)

2) กลุ่มพระสงฆ์

เพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากมีเนื้อหาวิพากษ์ข้าราชการแล้ว ยังมีเนื้อหาวิพากษ์พระสงฆ์ในด้านความประพฤติที่ไม่เหมาะสมเช่นกัน ดังพบในเพลงยาวคำทำนาย เช่น การอวดอ้างตัวเป็นผู้วิเศษด้านคาถา อาคมต่างๆ

บ้างให้หวลลือเตอรีที่เด็ดแท้	ร่ำรวยแฉ่งวณนี้มีเลขขลัง
ใครลุ่มหลงหมดเค้ากระเป่าพัง	แต่ก็ยังตั้งหน้ารองวดต่อไป
.....	
บ้างอวดอ้างมนต์เสน่ห์เล่ห์วิเศษ	ทั้งไทยเทศหลงกลเชื่อนต์ขลัง
มหาละลาย ะหน้าทองของจิ้งจก	อนิจจังไม่ตริตำตรอง

(อมรา บุษกร, 2541, น. 16)

พระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่สังคมให้ความคาดหวังว่าเป็นผู้ที่ยึดมั่นถือปฏิบัติตามพระธรรม และทำหน้าที่สืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อพระสงฆ์ประพฤติไม่เหมาะสม จึงไม่ต่างอะไรจากปุถุชนที่ไม่สามารถละกิเลสได้ พฤติกรรมเสื่อมเสียของพระสงฆ์จึงส่งผลให้ภาพลักษณ์พระพุทธศาสนาของไทยเสื่อมลง

3) กลุ่มสตรี

สตรีหรือผู้หญิงในสังคมไทยมักมีภาพในอุดมคติว่าต้องมีพฤติกรรมดีงามสมเป็นกุลสตรี แต่การวิพากษ์กลุ่มสตรีในเพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ได้นำเสนอภาพที่แตกต่างออกไปจากสตรีในอุดมคติ โดยเพลงยาวสมัยรัตนโกสินทร์ได้วิพากษ์ถึงพฤติกรรมส่วนตัวที่ไม่เหมาะสมของกลุ่มสตรี เช่น การไม่รักษานวลสงวนตัว ดังพบได้ในคำกลอนสอนหญิง

กระโปรงสั้นแค่ว่าไม่เข้าท่า	ควรขึ้นม่ออีกฟุตให้สุดที่
ยามย่างเยื้องเดินโยกสะโพกดี	เป็นสตรีมัวละอายใครจะชม
ถ้าโดนเกี้ยวอย่าลดเลี้ยวรีบเกี้ยวตอบ	ยี่ตระบอบอารยะพันธุ์ผสม
เมื่อตั้งท้องป้องมาอย่าปรามภัก	หม้อออกถมรดได้อย่าได้กลัว

(นเรศ นโรปรณ, 2508, น. 130)

ตัวอย่างข้างต้น กวีเสนอแนวคิดวิพากษ์กลุ่มสตรีสมัยใหม่ในด้านพฤติกรรมอันไม่เหมาะสม เรื่องการแต่งกายที่นุ่งสั้น การแสดงท่าทางยั่วยวนผู้ชาย การร่วมรักกับผู้ชายโดยง่าย สิ่งเหล่านี้ผิดจากแบบแผนของสตรีในอุดมคติของสังคมไทยที่มักสอนให้ผู้หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว

จากการศึกษาเนื้อหาเพลงยาววิพากษ์สังคมในกลุ่มที่มีเนื้อหาวิพากษ์บุคคล ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาวิพากษ์บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมไทย กวีกล่าวถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมทั้งพฤติกรรมส่วนตัวและพฤติกรรมในการทำงาน สังเกตได้ว่ากวีจะเน้นวิพากษ์บุคคลซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีและมีบทบาทในสังคม เช่น นายกรัฐมนตรี ข้าราชการ เป็นต้น สาเหตุน่าจะมาจากพฤติกรรมของบุคคลกลุ่มนี้มักส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมโดยรวม หรือการวิพากษ์พฤติกรรมกลุ่มบุคคลที่มีพฤติกรรมผิดไปจากบรรทัดฐานของสังคม เช่น กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มสตรี เป็นต้น

1.2 เนื้อหาวิพากษ์ปัญหาสังคม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ.2501-2550 เป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลง ปัญหาต่างๆ ในสังคมจึงมีให้เห็นอยู่เรื่อยๆ และเป็นสิ่งที่กวีให้ความสนใจ จากการศึกษานวนกลอนยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ ปัญหาสังคมที่พบสามารถจำแนกได้เป็น 7 เรื่อง ดังนี้

1.2.1 ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมไทย

ความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมไทยในที่นี้หมายถึง ความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคนจนโดยเฉพาะเรื่องรายได้และการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังตัวอย่างในเพลงยาว “ขอตักสังคม” เช่น

พวกเจ้าตัวเฮี้ยเสียร่อยลำน

ไปเจียะหมี่ฮ้องกงกงสบาย

กินอาหารสักหนต้องชวนชวาย

“ซ้อปบั้ง” บ่าย “ดริ้งค์ที” ที่โตเกียว

.....
ส่วนชาวไร่ชาวนาตาสาลี

ดิ้นรนเหมือนติดแร้วเป็นแถวทิว

.....
ทำทั้งปีเลี้ยงกายไม่หายหิว

ท้องคอยกั้วหลังโก่งซี่โครงรวน

(อมรา บุษกร, 2541, น. 41)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีเสนอสภาพการเงินที่แตกต่างกันระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยสามารถใช้เงินได้อย่างสุรุ่ยสุร่าย แต่คนจนซึ่งทำงานหนักกลับมีรายได้ที่ไม่พอเลี้ยงชีพ การวิพากษ์ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมไทยสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของประเทศที่ยังมีการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันระหว่างคนรวยกับคนจน

1.2.2 ปัญหาเรื่องการค้ามนุษย์

ปัญหาเรื่องการค้ามนุษย์ที่พบในเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีเรื่องการค้าแรงงานเด็กและการค้าประเวณี

การค้าแรงงานเด็กหรือการใช้แรงงานเด็กเป็นประเด็นที่กวีนำมาวิพากษ์ในเพลงยาว “ขอตักสังคม” เช่น

พวกโรงงานนมมันักกขังเด็ก

ถ้าขัดขืนตีไม่ยั้งทั้งทรมาน

ยังเยาว์เล็กมันใช้ไม่สงสาร

อดอาหารขังไว้ห้องใต้ดิน

(อมรา บุษกร, 2541, น. 58)

การค้าประเวณีก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาเรื่องการค้ามนุษย์ที่กวีนำมาวิพากษ์ไว้ในเพลงยาวคำทำนาย เช่น

จับล้นฆ่าข่มขืนดาดยั้ง
คุมบ่อนช่องโสเภณีไม่มีอาย

ล่อลวงหญิงบ้านนอกมาหลอกขาย
พวกมารร้ายใจหินเลวสันต์

(อมรา บุษกร, 2541, น. 24)

จากการศึกษาเนื้อหาเพลงยาวที่วิพากษ์ปัญหาการค้ำมนุษย์สะท้อนให้เห็นความเสื่อมทรามด้านจริยธรรมของคนในสังคม ผู้วิจัยเห็นว่าปัญหาการค้ำมนุษย์เหล่านี้เกิดมาจากความต้องการของคนบางกลุ่ม เมื่อมีความต้องการ จึงเกิดการสนองตอบความต้องการดังกล่าว ผลคือเกิดมีโรงงานนรก ช่องโสเภณี และเหยื่อผู้ถูกกระทำก็คือ เด็กและผู้หญิง

1.2.3 ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

การวิพากษ์ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในเพลงยาวสมัยรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างที่พบในเรื่องเพลงยาว “ขอดสังคม” กวีกล่าวถึงปัญหาพื้นที่ป่าถูกทำลาย เช่น

ป่าชายเลนชายหาดกวาดซื้อเหี้ยน โกงกางเตียนปลาไม่มีที่วางไข่
บังกะโล่เกลื่อนกลาดหาดทั่วไป โรงแรมใหญ่คอนโดโผล่มากมี

(อมรา บุษกร, 2541, น. 43)

ตัวอย่างข้างต้น กวีได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายลง เพียงเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มบุคคล ได้ทำลายวิถีชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นด้วย ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ถูกทำลาย หรือแปรเปลี่ยนสภาพจากอุดมสมบูรณ์เป็นแห้งแล้งเหล่านี้ ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งล้วนเกิดมาจากน้ำมือของคนในสังคมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว คนจึงต้องการความสะดวกสบาย ความทันสมัย และรายได้ที่เพิ่มขึ้น ธรรมชาติจึงถูกทำลายลงไปเรื่อยๆ เพียงเพื่อตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว

1.2.4 ปัญหาเรื่องการเติบโตอย่างรวดเร็วของสังคมเมือง

กวีได้สะท้อนปัญหาเรื่องการเติบโตอย่างรวดเร็วของสังคมเมืองผ่านปัญหาที่เป็นผลพวงมาจากการเติบโตของสังคมเมือง เช่น ปัญหาเรื่องค่าครองชีพ ดังพบ

ในเรื่องรอบปีของนักกลอน กวีได้วิพากษ์ถึงปัญหาคำครองชีพของนักกลอนในยุค
นั้นว่า แม้แต่ค่าน้ำหมึกยังไม่มี ดังนี้

ปีเก่าไปปีใหม่มาน่าเป็นสุข
ก่อนจบขอฝากคำช่วยรำลึก

แต่นักกลอนนอนทุกข์ใครรู้สึก
ค่าน้ำหมึกกวีขาดอนาถเออ

(นเรศ นโรปรณ, 2508, น. 115)

การวิพากษ์ปัญหาเรื่องการเติบโตของสังคมเมืองแสดงให้เห็นว่าสังคมเมือง
เป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่และเต็มไปด้วยปัญหาที่ไม่ได้รับการแก้ไข ลักษณะเหล่านี้นำมา
ซึ่งความรู้สึกคับข้องต่อสภาพความเป็นอยู่ แต่ก็ไม่สามารถหาทางออกได้

1.2.5 ปัญหาเรื่องระบบการศึกษาของไทย

การวิพากษ์ปัญหาเรื่องระบบการศึกษาไทยพบในเพลงยาว “ขอตสังคม”
เรื่องนี้กวีได้วิพากษ์การพัฒนาของระบบการศึกษาของไทยที่มีการบรรจุรายวิชาเพิ่มเติม
ในหลักสูตรอย่างเต็มที่และเพิ่มแผนการสอนแนวใหม่ แต่กลับไม่เป็นผลดีต่อผู้เรียน
ดังนี้

วิทยาสารพันบรรจุเอียด
เหมือนพายเรือทวนน้ำจ้ำเท่าไร
เปลี่ยนชั่วโมงเรียกใหม่ใช้ “พีเรียด”
ครั้งจะเรียก “ช่วงเวลา” พายียดยาน
วันหนึ่งต้องสอนครบจบสี่หมวด
สงสารเด็กตัวน้อยคอยประคอง

ครูยัดเยียดเต็มรูปแบบแทบไม่ไหว
แต่ไม่ได้ผลดีที่ต้องการ
น่ารังเกียจคำไทยมีไชยาน
เลยใช้ “คาบ” เหมือนคลานถอยเข้าคลอง
ครูต้องกวาดชั้นเข้มเต็มสมอง
กระเป๋าท้องหิวไปจนไหล่เอียง

(อมรา บุษกร, 2541, น. 48-50)

จากตัวอย่างที่ยกมา กวีได้วิพากษ์ถึงความพยายามในการปฏิรูประบบ
การศึกษาของไทยที่มีการบรรจุรายวิชาเพิ่มเข้าไปในหลักสูตร ปรับเปลี่ยนวิธีการสอน
โดยให้มีสื่อประกอบการเรียนการสอน สุดท้ายผลเสียตกอยู่กับตัวนักเรียนเอง ดังที่
กวีวิพากษ์ระบบการศึกษาของไทยสรุปไว้ว่า “เหมือนพายเรือทวนน้ำจ้ำเท่าไร แต่
ไม่ได้ผลดีที่ต้องการ”

1.2.6 ปัญหาเรื่องการทำงานที่ไม่มีประสิทธิภาพของรัฐบาล

รัฐบาลเป็นองค์กรปกครองที่มีอำนาจในการออกและบังคับใช้กฎหมาย
แน่นอนว่าหน้าที่หลักของรัฐบาลคือการบริหารประเทศ ดังนั้นความเป็นอยู่ของคนใน
ชาติย่อมขึ้นอยู่กับการทำงานของรัฐบาล เพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีเนื้อหา
วิพากษ์ปัญหาในการทำงานของรัฐบาล ตัวอย่างเช่นเรื่องเพลงยาวถึงนายกรัฐมนตรี
กวีได้วิพากษ์การเล่นการเมืองที่ไม่โปร่งใสไว้ในตอนที่กล่าวถึงการยุบสภา กวี
วิพากษ์การเล่นการเมืองครั้งนี้ว่าน่าจะเป็นการวางแผนของนายกรัฐมนตรีที่วาง
เอาไว้ล่วงหน้าแล้วว่าต้องยุบสภา ไม่ใช่ยุบสภาเพราะมีเหตุจำต้องยุบสภา ดังนี้

ท่านยุบก็เพราะวางไว้อย่างยุบ
เป็นนายกฯ ยิ่งใหญ่ในแผ่นดิน

ประสงค์ขุมมือเปิบไปทั้งสิ้น
แล้วยังดันไปประกาศมหาดไทย

.....
ยุบสภาอย่างมีเลศนัย
ปูทางจะคุมทั้งธานี

.....
ฉวยโอกาสจับไวถูกหรือนี้
ใครขวางคงต้องมีอันตราย

(สัจจิตต์ วงษ์เทศ, 2546, น. 90-91)

ความไม่โปร่งใสทางการเมืองเป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนให้ความสนใจและสะท้อน
ให้เห็นว่า การบริหารภายในประเทศไทยยังเป็นปัญหา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นไปตามเกม
การเมืองของเหล่านักบริหารประเทศที่ประชาชนตาต่าๆ ไม่อาจเข้าไปยุ่งหรือแก้ไข
ปัญหาเหล่านี้ได้

1.2.7 ปัญหาเรื่องนโยบายของประเทศเพื่อนบ้าน

เพลงยาวในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏเนื้อหาวิพากษ์ปัญหาเรื่องนโยบาย
ของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น *ชะแมร์กำสรวล* และประเด็นที่กวีวิพากษ์ประเทศเพื่อนบ้าน
ในแง่ของความเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองที่หันไปเข้าร่วมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์
ดังนี้

ชะมุกชะมอมย่อมสืงวีแดง

อนาถไอ้ ! นโรดมขมแขยง

พระเปลี่ยนแปลงกลับเป็น “ซ้าย” ไป

ครอบครองกรุงปฐมาธานีจักร เคยแหลมหลักลิ้มองค์มาหลงไหล
 สยบยอมคอมมิวนิสต์ไม่คิดภัย คงใจเจ้านาย “สหายเมา”
 (เอกไท นิลโกสิตย์, 2545, น. 138)

การศึกษาเนื้อหาเพลงยาววิพากษ์ปัญหาสังคมในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะของการบันทึกข้อเท็จจริงและความรู้สึกของกวีในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์ถึงความเป็นไปในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ในรูปแบบของเพลงยาวก็อาจจะนำผู้อ่านสู่การใคร่ครวญถึงความถูกต้องยุติธรรมของสังคมในยุคนั้น

เนื้อหาวิพากษ์บุคคลและปัญหาสังคมที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อตัวของกวีและผู้อื่นที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน เนื้อหาของเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์คือสารที่กวีต้องการสื่อให้ผู้อ่านรับทราบและนึกคิดตาม เพลงยาวจึงเป็นเครื่องมือของกวีในการโต้ตอบสื่อสารกับสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาและแสดงออกถึงความหวังที่อยากเห็นคนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2. ชื่อเรื่องเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์

องค์ประกอบอย่างหนึ่งในการประพันธ์ คือ ชื่อเรื่องซึ่งเป็นจุดแรกที่ทำให้ผู้อ่านสนใจ (พัฒนจิรา จันทรดำ, 2547, น. 37) ชื่อเรื่องของเพลงยาววิพากษ์สังคมในแต่ละเรื่องมีลักษณะแตกต่างกัน ผู้วิจัยพบว่า มี 3 ลักษณะ ได้แก่ ชื่อเรื่องที่ระบุเป้าหมายในการวิพากษ์ ชื่อเรื่องที่ตั้งตามจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่อง และชื่อเรื่องที่เลียนแบบชื่อเพลงยาวในอดีต

2.1 ชื่อเรื่องที่ระบุเป้าหมายในการวิพากษ์

การตั้งชื่อเรื่องที่ระบุเป้าหมายในการวิพากษ์ทำให้ผู้อ่านคาดเดาได้ว่า ผู้เขียนต้องการวิพากษ์ผู้ใด นอกจากนี้ผู้อ่านต่างยุคต่างสมัยกับกวีก็สามารถทราบพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเหล่านั้นได้ ตัวอย่างเช่น “(เพลง) เขมรล้าพอง”

“ชะแมร์ซูดิน” และ “ชะแมร์กำสรวล” เป็นชื่อที่สื่อความหมายชัดเจนว่ากวีต้องการวิพากษ์ประเทศเขมร ส่วนวิพากษ์ประเด็นใดผู้อ่านต้องติดตามอ่านในเนื้อหาซึ่งเมื่ออ่านก็จะพบว่าประเด็นที่กวีวิพากษ์คือพฤติกรรมของเขมรที่เลือกข้างคอมมิวนิสต์ ซึ่งในสมัยของกวีประเทศไทยเลือกอยู่ฝ่ายตรงกันข้ามกับคอมมิวนิสต์ การเลือกข้างของเขมรจึงสร้างความไม่พอใจแก่กวี ชื่อเรื่องเหล่านี้้นับว่าเป็นชื่อเรื่องที่สื่อถึงกลุ่มที่ถูกวิพากษ์ได้อย่างชัดเจน และผู้อ่านสามารถทราบได้ทันทีตั้งแต่ชื่อเรื่องว่ากวีต้องการวิพากษ์กลุ่มบุคคลใด

2.2 ชื่อเรื่องที่ตั้งตามจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่อง

ในเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยพบชื่อเรื่องที่ตั้งตามจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่องซึ่งจะทำให้ผู้อ่านคาดเดาได้ว่าเพลงยาวเรื่องนั้นๆ จะกล่าวถึงเรื่องใด แต่จะกล่าวถึงในแง่ใดนั้น เป็นการเร้าความสนใจให้ผู้อ่านติดตามอ่านต่อไป เช่น *ข่าวบูด* และ *เพลงรอรของคนข่าว*

ข่าวบูด และ *เพลงรอรของคนข่าว* เป็นชื่อเรื่องที่ตั้งตามจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่องที่กวีต้องการเขียนข่าว ซึ่งชื่อเรื่องทั้งสองนับเป็นชื่อเรื่องที่กระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความอยากรู้และอยากทราบต่อว่าข่าวที่บูดและข่าวที่รือคือข่าวอะไร *ข่าวบูด* เป็นการรอรของนักข่าว ซึ่งรอรจะเขียนข่าวเกี่ยวกับประชาธิปไตย แต่ยังไม่มีการประชาธิปไตยเสียที จึงยังไม่ได้เขียนข่าว ข่าวจึงบูด นับเป็นชื่อที่แฝงน้ำเสียงเชิงเสียดสี ส่วนชื่อเรื่อง *เพลงรอรของคนข่าว* ก็เป็นอีกชื่อที่มีลักษณะประชดประชัน เพราะเนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับการรอรให้รัฐอนุญาตให้กิจการหนังสือพิมพ์สามารถดำเนินการใหม่ได้อีกครั้ง แต่ไม่รู้ว่ามีเมื่อใด นักหนังสือพิมพ์ (คนข่าว) จึงได้แต่รอร

การตั้งชื่อเรื่องตามจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่องข้างต้นทำให้เห็นว่าชื่อเรื่องมีบทบาทในการเร้าความสนใจของผู้อ่านให้ติดตามอ่านเรื่องจนจบ เพราะผู้อ่านไม่อาจคาดเดาเนื้อเรื่องทั้งหมดจากชื่อเรื่องได้อย่างแม่นยำถูกต้อง

2.3 ชื่อเรื่องที่เลียนแบบชื่อเพลงยาวในอดีต

ชื่อเรื่องอีกลักษณะหนึ่งของเพลงยาววิพากษ์สังคม คือ ชื่อเรื่องที่ดัดแปลงเลียนแบบชื่อเพลงยาวในอดีต เพลงยาวก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นที่กล่าวขานและจดจำมาจนถึงทุกวันนี้ เนื่องจากมีเนื้อหาที่แตกต่างจากเพลงยาวส่วนใหญ่ในสมัยนั้น ได้แก่ เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีเนื้อหาเป็นเรื่องการทำนายยุคเชษฐา เหตุอาเพศที่จะเกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยาเมื่อครบศักราช 2000 เพราะกษัตริย์ไม่อยู่ในทศพิชราชธรรม เพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีการตั้งชื่อเลียนแบบเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เช่น เพลงยาวพยากรณ์ ซึ่งกวีได้ตั้งชื่อเลียนแบบเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เพราะผู้อ่านจะเห็นได้แต่ต้นว่าชื่อเรื่อง “เพลงยาวพยากรณ์” ราวกับตัดทอนชื่อเรื่อง “เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา” ให้สั้นลงเหลือเพียง “เพลงยาวพยากรณ์” เท่านั้น ส่วนที่กวีตัดไปนั้นคือยุคสมัยที่กวีทำนาย นั่นคงเพราะกวีต้องการให้ผู้อ่านติดตามจากเนื้อหาเองว่ากวีต้องการกล่าวถึงยุคใด โดยลักษณะเนื้อหาของเพลงยาวพยากรณ์เองก็ล้อกับเนื้อหาเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยาเช่นกัน คือเนื้อหามีลักษณะการทำนาย หากต่างกันที่เนื้อหาในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยาเป็นการทำนายยุคเชษฐาของกรุงศรีอยุธยาเมื่อครบศักราช 2000 แต่ในเพลงยาวพยากรณ์มีเนื้อหาเป็นการทำนายยุคเชษฐาเมื่อสมัยกรุงเทพมหานคร จะมีการเลือกตั้ง เมื่อผู้อ่านนึกเทียบเพลงยาวทั้งสองเรื่องแล้ว จึงจะเห็นทัศนะของกวีว่านี่คือยุคเชษฐา ความอยู่รอดของประเทศขึ้นอยู่กับทางเลือกตั้งครั้งใหม่นั้นเอง

ผู้วิจัยเห็นว่าชื่อเรื่องที่ดัดแปลงเลียนแบบชื่อเพลงยาวในอดีตมีบทบาทสำคัญในการสร้างกรอบความคิดให้แก่ผู้อ่าน หากผู้อ่านรู้จักเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา มาก่อน ก็จะทำเพลงยาววิพากษ์ที่มีการตั้งชื่อตามแนวทางนี้อย่างเปรียบเทียบกันไปโดยปริยาย แม้ว่าผู้แต่งจะได้สร้างสรรค์เนื้อหาให้แตกต่างและเข้ากับยุคสมัยของตนก็ตาม

ชื่อเรื่องเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชื่อเรื่องมีบทบาทที่สำคัญในการสร้างความสนใจของผู้อ่าน สร้างเอกภาพให้แก่เรื่อง แม้การตั้งชื่อเรื่องไม่ได้วิพากษ์สังคมอย่างชัดเจนเท่าองค์ประกอบอื่น

แต่ความสำคัญของชื่อเรื่องที่ไม่อาจจะเลยได้ก็คือการดึงความสนใจให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราว จุดประสงค์แท้จริงของผู้แต่งเพลงยาววิพากษ์สังคม หรืออีกนัยหนึ่ง ชื่อเรื่องเสมือนเป็นการบอกใบ้ระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่าน ซึ่งผู้อ่านจะได้คำตอบแท้จริงก็ต่อเมื่อผู้อ่านสนใจอ่านจนจบเรื่อง

3. รูปแบบของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์

ในการศึกษาเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยสังเกตว่ามีเพลงยาววิพากษ์สังคมบางเรื่องที่ไม่ได้ประพันธ์ตามรูปแบบฉันทลักษณ์เพลงยาวที่ลงท้ายด้วยคำ “เอ๋ย” และมีการนำเสนอในลักษณะพิเศษ เช่น

สำเนาจากสำเนาหน้าใจ การไม่ลงท้ายด้วยคำ “เอ๋ย” เมื่อจบบทประพันธ์นั้น อาจตีความเชื่อมโยงกับเนื้อหาของเรื่องได้ว่ากวีต้องการสื่อให้ผู้อ่านรับรู้ว่ามีปัญหาภัยแล้งภาคอีสานนั้นยังไม่มีวันจบ ประชาชนยังไม่เป็นสุขจึงไม่ควรลง “เอ๋ย” เมื่อยังไม่เป็นสุขก็ขอให้ประชาชนอดทน เชื่อมั่นว่าคนภาคอื่นเขาเห็นทุกข์และมีน้ำใจให้เสมอ ดังตัวอย่างในบทสุดท้ายที่ว่า

ถ้าเพียงแต่ยื่นหยัดกัดฟันสู้
โชดหินถูกเขาะซ้ำยังทำลาย

สายน้อยอยู่สลายอย่าให้หาย
ทุกข์ภัยร้ายหรือจะหยัดสู้ศรัทธาฯ

(นเรศ นโรปรกรณ์, 2508, น. 110)

ส่วนการนำเสนอในลักษณะพิเศษ พบในเพลงยาวรัตนโกสินทร์กำสรวล ซึ่งกวีได้ตั้งชื่อเรื่องย่อยที่ร้อยเรียงกันว่า “โหมโรง - มโหรี - ฤดีของดาวดวงใจ - ดวงใจในอาเพศ - หมายเหตุเมื่อทางตัน” แทรกคั่นเนื้อหาของเรื่องเป็นระยะๆ เช่น

: โหมโรง

ศกเอ๋ยศกกำสรวลรัตนโกสินทร์

กระแสดโลก กระแสกาลมิดรำนริน

ชีวิตยังไม่สิ้นเถอะยินดี

.....

โหมโรงโหมไทยให้มโหรี...

: มโหรี

เราทำให้แต่อยุธยามาแล้ว
แผ่นดินตั้งสุโขทัยจะไม่มี
.....

กับซากแนวเคยเรื่องรุ่งของกรุงศรี
แต่ย่อยยับอับปรียะจะมีจะเป็น
กล่อมฝืนอันอับปางที่เราเป็น...

(อังคาร จันทาทิพย์, 2544, น. 45-47)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีได้ตั้งชื่อเรื่องย่อแตรกเนื้อหาเหมือนเป็นการแบ่งเนื้อหาของเพลงยาวออกเป็นตอน ลักษณะที่กวีสร้างเพิ่มในรูปแบบของเพลงยาวนั้นทำให้เพลงยาวนี้น่าสนใจมากขึ้น โดยทำให้งานเขียนแตกออกเป็นส่วนย่อยๆ แตร้อยรัดให้ต่อเนื่องกันด้วยรูปแบบฉันทลักษณ์ของกลอน นับเป็นการพัฒนางานเพลงยาวอย่างน่าสนใจ

รูปแบบเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ที่ผู้วิจัยสังเกตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่ลงท้ายด้วยคำว่า “เออ” มีบทบาทในการสื่อแนวคิดวิพากษ์ได้เป็นอย่างดี ย่อมทำให้ผู้อ่านเล็งเห็นว่าผู้เขียนต้องการสื่อความหมายอะไรบางอย่าง หรือสื่อแนวคิดที่เปลี่ยนไป และเป็นการทิ้งท้ายให้คิดแม้จะไม่ได้จบด้วยคำถามก็ตาม นับว่าเป็นพัฒนาการของการแต่งเพลงยาวที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

บทสรุป

การศึกษาองค์ประกอบในการประพันธ์เพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์พบว่าเนื้อหาเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมุ่งเน้นการวิพากษ์บุคคลและปัญหาสังคม เนื้อหาจึงมีลักษณะเป็นการบันทึกข้อเท็จจริงและความรู้สึกของกวี อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์ความเป็นไปในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ในรูปแบบของเพลงยาวอาจจะนำผู้อ่านไปสู่การใคร่ครวญถึงความถูกต้องและความยุติธรรมของสังคมในยุคนั้น

ด้านชื่อเรื่องของเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสนใจของผู้อ่าน สร้างเอกภาพให้แก่เรื่อง ชื่อเรื่องจึงเสมือนเป็นการบอกใบ้ระหว่างผู้แต่งกับผู้อ่าน ซึ่งผู้อ่านจะได้คำตอบก็ต่อเมื่อผู้อ่านอ่านเรื่องจนจบ

ด้านรูปแบบเพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ มีข้อสังเกตว่า เพลงยาววิพากษ์สังคมบางเรื่องมีการนำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างไปจากรูปแบบเดิมของกลอนเพลงยาว คือ ไม่ลงท้ายบทประพันธ์ด้วยคำว่า “เอ๋ย” และการแทรกชื่อเรื่องย่อยไว้ในเนื้อหา รูปแบบเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนช่วยเสริมให้เพลงยาวมีลักษณะพิเศษที่ต่างไปจากรูปแบบของเพลงยาวดั้งเดิม ซึ่งมีส่วนช่วยให้ผู้อ่านคิดและเข้าใจได้ว่าผู้แต่งต้องการจะสื่อความหมายอะไร นับว่าเป็นพัฒนาการของการแต่งเพลงยาวที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบในการประพันธ์ทุกด้านของเพลงยาววิพากษ์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ร่วมกันทำให้เห็นว่า เพลงยาววิพากษ์สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์มีความโดดเด่นด้านเนื้อหาที่ขยายวงกว้างกว่าการเป็นจดหมายโต้ตอบเรื่องความรักระหว่างชายหญิงมาเป็นเรื่องการแสดงความรักที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ กวีไทยสามารถนำเพลงยาวมาใช้ในการวิพากษ์สังคมได้อย่างสร้างสรรค์ องค์ประกอบในการประพันธ์ต่างๆ ที่กลมกลืนกันทำให้เพลงยาววิพากษ์สังคมมีความสมบูรณ์ในด้านจุดมุ่งหมายในการนำเสนอ ที่สำคัญคือสามารถสื่อสารกับผู้อ่านได้แม้จะต่างยุคต่างสมัยก็ตาม

รายการอ้างอิง

- กำชัย ทองหล่อ. (2509). *หลักภาษาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: บารุงสาส์น.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2533). *ละครคึกฤทธิ์ 2* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สยามรัฐ.
- ชุมนุมเพลงยาวสมัยโบราณ. (ม.ป.ป.). พระนคร: ศึกษาอนุมิตรสมาคม.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2516). “คำอธิบายตำนาน โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน” ใน *บันทึกสมาคมวรรณคดี*. ที่ระลึกในการปลงศพนายเดช คงสายสินธุ์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 24 มิถุนายน 2516. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.

- นเรศ นโรปกรณ์. (2508). *คาวกลอน*. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- นายตำรา ณ เมืองใต้ (นามแฝง). (2484). *ปริทรรศน์แห่งวรรณคดีไทย ภาคหนึ่ง-ภาคสอง*. พระนคร: กรุงเทพมหานคร.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 37 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63 (ต่อ)). เรื่องกรุงเก่า (พิมพ์ครั้งที่ 4).* (2511). พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พนม นันทพุกษ์. (2550). เพลงยาวพยากรณ์: กันยายน 2550. *ศิลปวัฒนธรรม*, 28(12), 74.
- พรพิมล วิสารกาญจน. (2549). *การวิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2394)* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา), มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- พัฒน จันทรดำ. (2547). *การอ่านและการวิจารณ์เรื่องสั้น*. กรุงเทพฯ: สดภาพบุ๊คส์.
- มะระ (เอกไท นิลโกสิตย์). (2545). คำคน. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศิริมา เจนจิตมัน. (2529). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ศิลปากร, กรม. (2507). *ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. พระนคร: คลังวิทยา.
- สละ ลิขิตกุล. (2521). *คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกฯ ชีวิตและงาน*. กรุงเทพฯ: พี.จี.
- สีการ. (2546). เพลงยาวเร่งวัดสระเกษ. ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, 24(10), 52.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2524). *เจ้าขุนทองไปปล้น: รวมบทกวีสยามของสุจิตต์ วงษ์เทศ 2516-2523*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546). *เพลงยาวถึงนายกรัชมุนตรี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุภา ทิวถนอม. (2515). *วิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.2199 ถึง พ.ศ. 2310) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 ถึง พ.ศ.2411)* (ปริญาณิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). วิทยาลัยวิชาการศึกษา, กรุงเทพฯ.
- เสรีรักษ์โกเศศ (พระยาอนุমানราชชน). (2513). *พื้นความหลัง เล่ม 4*. พระนคร: ศึกษิตสยาม.
- อมรา บุษกร. (2541). *เพลงยาวคำทำนาย...ยอดสังคม*. กรุงเทพฯ: มาลัย.
- อังคาร จันทาทิพย์. (2544). *วิมานลงแดง*. กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนาวัน.